

Dorota Sepczyńska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
w Olsztynie

University of Warmia and Mazury
in Olsztyn

**„LIBERTARIAŃSKI”, „LIBERTARIANIN”,
„LIBERTARIANIZM”. WCZESNA HISTORIA POJĘĆ
W STANACH ZJEDNOCZONYCH**

**“Libertarian”, “Libertarianism”. The Early History
of the Concepts in the United States**

Słowa kluczowe: libertarianizm, indywidualizm, optymizm antropologiczny, anarchizm, minarchizm, pesymizm polityczny, utopia, socjalizm, kapitalizm, postępowość, konserwatyzm.

Key words: libertarianism, individualism, anthropological optimism, anarchism, minarchism, political pessimism, utopia, socialism, capitalism, progressivism, conservatism.

S t r e s z c z e n i e

Celem artykułu jest ukazanie nieznanego w Polsce dziejów libertarianizmu w Stanach Zjednoczonych. Porządkując sposoby rozumienia i opisywania libertarianizmu, podejmuje się tu dyskusję z tezami utożsamiającymi libertarianizm z doktryną prokapitalistyczną czy prosocjalistyczną, a także identyfikującymi go z anarchizmem. Prezentacja historii użycia pojęć „libertariański”, „libertarianin”, „libertarianizm” od II połowy XIX wieku do lat 40. XX wieku koncentruje się przede wszystkim na aspekcie myśli, choć odwołuje się też do dziejów ruchów społecznych. Kończy się próbą zdefiniowania libertarianizmu.

A b s t r a c t

The aim of this paper is to show the unknown in Poland, history of libertarianism in the United States. Through organizing ways how libertarianism is understood and described, it starts the discussions of the theses that recognize libertarianism as the pro-capitalist or pro-socialist doctrine, identifying it with anarchism. The presentation of the history of the use of the terms “libertarian”, “libertarianism”, since the second half of the 19th century to the 40s the 20th century, is primarily focused on the aspect of thought, but it also refers to the history of social movements. The article ends with an attempt to define libertarianism.

Pomimo rosnącego zainteresowania libertarianizmem w Polsce jego wczesna historia wciąż pozostaje w dużej mierze niezbadana, a tym samym nieznaną. Celem artykułu jest prezentacja zastosowań terminów „libertariański”, „libertarianin” i „libertarianizm” w Stanach Zjednoczonych przed Starą Prawicą (*Old Right*). Wybory kraju i cezury czasowej nie są przypadkowe. W Stanach Zjednoczonych narodziło się pojęcie „libertarianin” (i od niego pochodne) w rozumieniu etyczno-społecznym. Poza tym to właśnie z amerykańskimi myślicielami skrajnie prowolnorynkowymi II połowy XX wieku (m.in. Murrayem Rothbardem i Robertem Nozickiem) najczęściej utożsamia się libertarianizm w ogóle. Rzecz w tym, że autorzy polskich opracowań na temat libertarianizmu zazwyczaj utrzymują, że reprezentanci Starej Prawicy (przede wszystkim Leonard E. Read) są twórcami nazwy „libertarianizm”¹ czy propagatorami jej właściwego znaczenia², do którego nieco później odwoływali się anarchokapaliści i minarchiści.

Tezę niniejszych rozważań wyraża lapidarnie zdanie: libertarianizm nie jest tak prokapitalistyczny jak go „malują” polscy badacze. Można też przedstawić ją mniej zwięźle: idea libertarianizmu jako specyficznej propozycji filozofii społecznej jest znacznie starsza, niż się potocznie wydaje, nie została stworzona przez współczesnych kapitalistycznych libertarian. Nadto, co to znaczy być libertarianinem w sensie etyczno-społecznym było i jest kwestią sporną, szczególnie wśród samych libertarian. Nie ma bowiem jednej teorii, którą można by zidentyfikować jako libertariańską. Co nie znaczy, że nie jest możliwe wskazanie zestawu zasad, który występuje w każdej odmianie libertarianizmu.

* * *

Jak już wspomiano, historia użycia terminów „libertariański”, „libertarianin” i „libertarianizm” w znaczeniu etyczno-społecznym³ rozpoczęła się w Stanach Zjednoczonych w II połowie XIX wieku. Przejdźmy do szczegółów. W 1857 r.

¹ Zob. T. Teluk, *Libertarianizm. Krytyka. Koncepcje państwa we współczesnym libertarianizmie*, Instytut Globalizacji, Gliwice – Warszawa 2009, s. 46.

² Zob. J. Bartyzel, *Geneza i próba systematyki głównych nurtów libertarianizmu*, (w:) W. Bulira, W. Gogłoz (red.), *Libertarianizm: teoria, praktyka, interpretacje*, Wyd. UMCS, Lublin 2010 lub [online] <<http://legitymizm.org/libertarianizm-geneza-systematyka>>, s. 17, dostęp: 12.05.2011; M. Modrzejewska, *Libertariańskie koncepcje jednostki i państwa we współczesnej amerykańskiej myśli politycznej*, Wyd. UJ, Kraków 2010, s. 20. Trzeba oddać sprawiedliwość Bartyzelowi, który jako jeden z nielicznych polskich autorów wykazuje (skrótowno) wczesne zastosowania społeczno-polityczne pojęcia „libertarianizm”.

³ Neologizmu „libertarianin” po raz pierwszy użył, w znaczeniu metafizycznym, William Belsham (angielski polityk, historyk i zwolennik Partii Wigów) w eseju *On Liberty and Necessity* w roku 1789. W jego ujęciu było to określenie indeterministów, którzy uznają istnienie wolnej woli. Zob. D. Boaz, *Libertarianizm*, przeł. D. Juruś, Zysk i S-ka, Poznań 2005, s. 42.

francuski działacz i pisarz anarchistyczny osiadły w Ameryce, Joseph Déjacque, wydał w Nowym Orleanie (stan Luizjana) list otwarty do Pierre’a-Josepha Proudhona (*De l’Etre-Humain mâle et femelle. Lettre à P.J. Proudhon*). Déjacque ustawił się w nim na pozycji anarchisty libertariańskiego⁴ krytykującego mutualizm za antyfeminizm. Zastosował określenie „libertariański” (fr. *libertaire*) jako przeciwieństwo terminów „autorytarny” i „liberalny”, wiążąc je ze zniesieniem wszelkiej władzy, emancypacją proletariatu, kobiet, dzieci i ludzi starych⁵.

W 1858 r. Déjacque przeniósł się do Nowego Jorku (stan Nowy Jork), gdzie wydawał pismo, w którego tytule pojawiło się słowo „libertarianin”. Do 1861 r. ukazało się 27 numerów „Le Libertaire. Journal du Mouvement Social”. Owo francuskojęzyczne czasopismo było rozprowadzane w nakładzie 1000 egzemplarzy w Stanach Zjednoczonych, Londynie, Brukseli i Genewie. W artykułach Déjacque używał nie tylko rzeczownika „libertarianin”, przymiotnika „libertariański” (fr. *libertaire*, w odniesieniu do idei – fr. *l’idée libertaire*, braterstwa – fr. *la fraternité libertaire* i społeczeństwa – fr. *la société libertaire*)⁶, ale rów-

⁴ Terminy *libertaire* (fr.), *libertarian* (ang.) czy *libertaria* (hiszp.) w języku polskim tłumaczy się jako „libertarny”, „libertariański” lub „wolnościowy”. Pierwszy przekład – choć ma pewną tradycję – wydaje się być dosłowną kalką zwrotów obcojęzycznych (zob. m.in. D. Grinberg, *Ruch anarchistyczny w Europie Zachodniej 1870–1914*, WN PWN, Warszawa 1994, s. 10 i passim). Trzeci pomija uzus językowy polszczyzny, co może prowadzić do kłopotów komunikacyjnych (zob. np. przekład dzieł P. Kropotkina, *Wspólnictwo a socjalizm wolnościowy*, Warszawa 1930 czy *Spólnictwo a socjalizm wolnościowy*, Poznań [b.d.w.]). Dlatego też używam nazwy „libertariański”, która jest zgodna z duchem i kulturą języka polskiego.

⁵ Zob. J. Déjacque, *De l’Etre-Humain mâle et femelle. Lettre à P.J. Proudhon*, (w:) idem, *Autour de La question révolutionnaire*, Mutines Séditions, Paris 2011, s. 51–66; [online] <<http://joseph.dejacque.free.fr/ecrits/lettrepjp.htm>>, dostęp: 6.02.2010. W literaturze polskiej streszczenie listu można odnaleźć w: P. Laskowski, *Szkice z dziejów anarchizmu*, Muza, Warszawa 2006, s. 460–462. O pierwszym społeczno-politycznym użyciu terminów „libertariański” i „libertarianizm” donoszą M. Nettle, *La Anarquía a Través de los Tiempos*, Maucci, Barcelona 1935, [online] <<http://metalmadrid.cnt.es/cultura/libros/max-nettle-la-anarquia-a-traves-de-los-tiempos.pdf>>, s. 41, dostęp: 8.03.2010; G. Woodcock, *Anarchism: A History of Libertarian Ideas and Movements*, The World Publishing Company, Cleveland – New York 1962, s. 233; R. Graham (ed.), *Anarchism: A Documentary History of Libertarian Ideas*, Black Rose Books, Montreal 2005, t. 1, s. 60, 231; The Anarchist FAQ Editorial Collective, *150 years of Libertarian*, „Freedom” 2008, t. 69, nr 23–24, [online] <<http://anarchism.pageabode.com/afaq/150-years-of-libertarian>>, dostęp: 30.03.2011; V. Sapon, S. Robino, *Right and Left Wings in Libertarianism*, „Canadian Social Science” 2009, t. 5, nr 6, s. 136; w Polsce m.in. Wikipedia; Anarchistyczne FAQ – wersja polska, *Dlaczego anarchizm zwany jest także libertariańskim socjalizmem?*, [online] <<http://www.anarchiaipokoj.republika.pl/dlaczegoanarchizmzwanyjesttakzelibertarianskimsocjalizmem.htm>>, dostęp: 18.10.2006; A. Golicki, *Anarchokapitalizm jako filozofia między libertarianizmem i anarchizmem*, [online] <http://www.golicki.com/index.php?option=com_content&task=view&id=3&Itemid=6>, dostęp: 18.10.2007; J. Bartyzel, op. cit., s. 16.

⁶ Zob. artykuły J. Déjacque’a zamieszczone w czasopiśmie „Le Libertaire”: *Beaucoup d’appelés et peu de Wenus* (1858, nr 1); *A moi!* (1858, nr 7; 1859, nr 12); *Le Libertaire à ses lecteurs* (1859, nr 13); *L’Humanosphère. La législation directe et universelle I* (1859, nr 15);

niez rzeczownika „libertarianizm” (fr. *libertarisme*), odnoszonego do stanowiska opozycyjnego do liberalizmu, uznanego za autorytaryzm⁷.

Uogólniając: Déjacque używał pojęć „libertarianizm” i jemu podobnych jako synonimów „radykalnej” i „prawdziwej” anarchii, opartej na „absolutnej” i „równej” wolności wszystkich ludzi we wszelkich sferach stosunków między nimi (ekonomicznych, społecznych i prywatnych), związanej z wolą zniesienia wszelkich typów zniewolenia: państwowego, własnościowego, rodzinnego czy stanu cywilnego oraz afirmacją postępu i światopoglądu ateistyczno-materialistycznego⁸.

W 1881 r. zaczęto używać w Stanach Zjednoczonych zwrotu „libertariański komunista”. Wiąże się to z tytułem miesięcznika „Le Communiste – Libertaire” wydawanego przez wspólnotę francuskojęzycznych ikarian w Corning (stan Iowa). Przypomnijmy, że ikarianie odwoływali się do komunistycznego przesłania Étienne’a Cabet, uznawanego przez Karola Marksa za reprezentanta utopijnego socjalizmu, a przez Julesa Prudhommeaux – eksperymentalnego socjalizmu⁹. Była to wspólnota komunistyczna oddziałująca na inne amerykańskie komuny, powstające tak licznie¹⁰. Pismo „Libertariański Komunista” było publikowane przez tzw. Młodych Ikarian (fr. *La Jeune Icarie*), grupę, która doprowadziła do rozpadu koloni ikariańskiej w Corning (1878) na dwa obozy: postępowców i zachowawców. Młodzi ikarianie zarzucali „starym” niekonsekwencję w realizacji komunizmu, brak postępowości w zarządzaniu produkcją i prowa-

L’Humanisphère, La Question politique III, Le Catholicisme, le Socialisme (1859, nr 16); *La Guerre civile, Les Idées* (1859, nr 18); *Le Talion* (1859, nr 19); *M.*** et le Libertaire* (1860, nr 21–22); *L’Organisation du Travail, I, Le Pourquoi, Constantinople et Jérusalem* (1860, nr 25); *L’Organisation du Travail III* (1860, nr 26); *La Question américaine* (1861, nr 27); [online] <<http://joseph.dejacque.free.fr/libertaire/>>, dostęp: 2.06.2011.

⁷ Zob. J. Déjacque, *Lettre aux Mandarins de France*, „Le Libertaire” 1858, nr 7, [online] <<http://joseph.dejacque.free.fr/libertaire/>>, dostęp: 2.06.2011.

⁸ Zob. J. Déjacque, *Le Libertaire*, „Le Libertaire” 1858, nr 1, [online] <<http://joseph.dejacque.free.fr/libertaire/>>, dostęp: 2.06.2011. Zob. M. Nettleau, op. cit., [online] <<http://www.kclibertaria.comyr.com/lpdf/l063.pdf>>, dostęp: 6.03.2011, s. 23, 35, 39–43, 48, 51, 54, 108; V. Pelosse, *Joseph Déjacque et la création du néologisme “libertaire” (1857)*, „Economies et Sociétés” 1972, t. 6, nr 12, [online] <<http://joseph.dejacque.free.fr/etudes/neologisme.htm>>, dostęp: 10.12.2009; G. Manfredonia, *La chanson anarchiste en France des origines à 1914*, L’Harmattan, Paris 1997, s. 82–94; V. Sapon, S. Robino, op. cit., s. 136; G. Woodcock, op. cit., s. 277–279, 281–285; *Déjacque ou la passion anarchiste*, (w:) J. Déjacque, *Autour...*, s. 5–32. Teksty J. Déjacque można znaleźć nie tylko na stronie „Le Libertaire”, ale także w: R. Graham (ed.), op. cit. i J. Déjacque, *Autour...*

⁹ E. Cabet, uczeń Charlesa Fouriera, wersję swej utopii miejsca – inspirowanej utopistyką Thomasa Morusa, jego przyjaciela Roberta Owena i pierwotnego chrześcijaństwa – wyłożył w 1840 r. w Anglii pt. *Voyage et Aventures de Lord William Carisdall en Icarie* i rok później we Francji pt. *Voyage en Icarie*. Zob. szerzej V.V. Petrovič, *Poprzednicy naukowego socjalizmu*, przeł. M. Kelles-Krauz, Książka i Wiedza, Warszawa 1958, s. 259–299.

¹⁰ Jedyna polska monografia dotycząca dziejów komun w Stanach Zjednoczonych nie omawia ikarian. Zob. T. Żyro, *Boża plantacja: historia utopia amerykańskiej*, WN PWN, Warszawa 1994.

dzeniu uprawy rolnej, a także objawiający się nieprzyznawaniem kobietom prawa głosu, niechęcią do przyjmowania nowych członków i zawiązywania współpracy z ruchami socjalistycznymi na zewnątrz czy do propagowania Ikarii jako azylu dla komunistów. Starzy ikarianie wyznawali doktrynę pokojowej i stopniowej ewolucji istniejącego społeczeństwa w społeczeństwo przyszłości. Uważali, że gwałtowne przewroty utrudniają postęp. Młodzi natomiast ulegali wpływom nowych czasów, ale nie byli anarchistami, choć widzieli konieczność budowy szerokiego frontu współpracy z ugrupowaniami socjalistycznymi, także anarchistycznymi.

Redaktorem „Le Communiste – Libertaire” był Émile Péron. W nagłówku pisma umieszczono słynną zasadę anarchokomunizmu: „każdemu według jego potrzeb, od każdego według jego sił”. Pismo było rozpowszechniane w Stanach Zjednoczonych i Europie (agentem na Paryż był Claude Vallere). Adresowano je nie tylko do ikarian czy członków innych wspólnot komunistycznych, ale również do anarchistów całego świata celem zawiązania współpracy. Informowało ono także o zapasach towarów ikarian i liczbie ich członków. Na ostatniej stronie (4) znajdowały się ogłoszenia organizacji socjalistów i anarchistów oraz reklama genewskiej apteki homeopatycznej Sauter¹¹. Warto także wspomnieć, że jeden z autorów artykułów do „Libertariańskiego Komunisty”, Gustave Brocher, reprezentował ikarian z Corning na międzynarodowym kongresie anarchistycznym w Londynie (14–19 lipca 1881 r.), na którym postulowano zawiązanie Międzynarodówki Anarchistycznej (*The International Working People's Association*), tzw. Czarnej Międzynarodówki (*Black International*)¹².

W 1904 r. wyszedł w San Francisco (stan Kalifornia) pierwszy i jedyny numer „L'Effort. Feuille libertaire” – czasopisma francuskiej grupy anarchistycznej Germinal. „Wysięk” został opublikowany jako dodatek do włoskiej gazety

¹¹ Zob. C. Francis, F. Gontier, *Partons pour Icarie: des Français en Utopie, une société idéale aux États-Unis en 1849*, Perrin, Paris 1983, s. 390, É. Reclus, *L'Anarchie*, Editions Marée Noire, Nancy 2006, s. 19, [online] <http://infokiosques.net/IMG/pdf/Elise_Reclus_L_Anarchie.pdf>, dostęp: 2.06.2011; Anarchoefemèrides, *Ateneu Llibertari Estel Negre*, <<http://anarchoefemèrides.balearweb.net/post/88535>>, dostęp: 2.06.2011.

¹² O piśmie zob. online: Ephéméride Anarchiste, <<http://www.ephemanar.net/juillet05.html>>, dostęp: 2.06.2011; Anarchoefemèrides, *Ateneu Llibertari Estel Negre*, <<http://anarchoefemèrides.balearweb.net/post/102733>>, dostęp: 2.06.2011. O ikarianach w Stanach Zjednoczonych zob. J. Prudhommeaux, *Histoire de la Communauté Icarienne*, Kessinger Publishing, Whitefish 2010; idem, *Icarie et son fondateur, Étienne Cabet: contribution à l'étude du socialisme experimental*, Porcupine Press, Philadelphia 1972; R.P. Sutton, *Les Icarieus: The Utopian Dream in Europe and America*, University of Illinois Press, Urbana – Chicago 1994. W sprawie Kongresu anarchistycznego w Londynie zob. G.M. Stekloff, *Chapter Twelve. International Anarchist Congress in London*, (w:) idem, *History of The First International*, trans. A. Blunden, t. II, Martin Lawrence Ltd, London 1928, [online] <<http://www.marxi-sts.org/archive/steklov/history-first-international/ch32.htm>>, dostęp: 12.03.2010; G. Woodcock, op. cit., s. 212–214.

anarchokomunistycznej „La Protesta Umana” (1900–1904), nawołującej do rewolucji społecznej, której redaktorami byli Giuseppe Ciancabilla i Eugene Traviglio. Redaktorem „L’Effort. Feuille libertaire” był natomiast Raymond Buchmann. Jej celem była walka z „wielkimi pustymi słowami”, takimi jak: Bóg, religia, patriotyzm, flaga, rząd, honor, własność prywatna, etc.¹³

W drugiej połowie XIX wieku i na początku XX pojęcie „libertarianizm” służyło tzw. bostońskiej szkole pacyfistycznego i filozoficznego anarchizmu¹⁴ (w skrócie: bostońskim anarchistom), kojarzonej z pismem „Liberty” (wydawany od sierpnia 1881 r. do kwietnia 1908 r. w Bostonie, stan Massachusetts) i jego redaktorem – Benjaminem R. Tuckerem. Pierwotnie anarchiści filozoficzni uznawali i propagowali jedność ruchu – współpracowali z innymi odłamami anarchizmu w Ameryce i poza jej granicami. Bronili anarchokomunistów amerykańskich i informowali o działalności anarchistów europejskich. (Tucker z entuzjazmem wypowiadał się o powstaniu *The International Working People’s Association* w Londynie w 1881 r., pomimo że obawiał się propagandy czynu. Silnie też wspierał pierwszy amerykański kongres anarchistyczny – *National Socialist Congress*, zwany także *Socialistic-Revolutionary Congress* – odbywający się od 21 do 23 października 1881 r. Na owym kongresie delegatem „Liberty” był Joseph H. Swain, który uznał *Socialistic-Revolutionary Congress* za swój oficjalny organ anglojęzyczny¹⁵). Tucker jako pierwszy Amerykanin tłu-

¹³ O „L’Effort. Feuille libertaire” zob. Anarchoefemèrides, Ateneu Llibertari Estel Negre, [online] <<http://anarchoefemèrides.balearweb.net/post/95005>>, dostęp: 2.06.2011; R. Bianco, *Bianco: 100 ans de presse anarchiste, Online version of the dissertation by René Bianco. Répertoire des périodiques anarchistes de langue française: un siècle de presse anarchiste d’expression française, 1880–1983*, Aix-Marseille 1987, [online] <<http://bianco.ficedl.info/spip.php?article851>>, dostęp: 22.06.2010. O „La Protesta Umana” zob. P. Avrich, *Anarchist Voices: An Oral History Of Anarchism In America*, AK Press, Oakland – Edinburgh 2005, s. 160-161, 164, 503, 532, 535.

¹⁴ Zob. V.S. Yarros, *Adventures in the Realm of Ideas*, (w:) idem, *Adventures in the Realm of Ideas and Other Essays in the Fields of Philosophy, Science, Political Economy, Theology, Humanism, Semantics, Agnosticism, Immortality and Related Subjects*, Haldeman-Julius Publications, Girard 1947, [online] <<http://praxeology.net/VY-ARI-1.htm>>, dostęp: 25.03.2007.

¹⁵ Zob. J.J. Martin, *Men Against the State. The Expositors of Individualist Anarchism in America, 1827–1908*, The Ludwig von Mises Institute, Auburn 2009, s. 221, [online] <http://mises.org/books/Men_Against_the_State_Martin.pdf>, dostęp: 12.05.2010; B.R. Tucker, *Vive l’Association Internationale!*, „Liberty” 1881, t. 1, nr 2, s. 2, [online] <<http://travellinginliberty.blogspot.com/2007/08/index-of-liberty-site.html>>, dostęp: 6.10.2008; J.H. Swain, *The Chicago Congress*, „Liberty” 1881, t. 1, nr 7, s. 4, [online] <<http://travellinginliberty.blogspot.com/2007/08/index-of-liberty-site.html>>, dostęp: 6.10.2008; G.M. Stekloff, *Chapter Twelve. International Anarchist Congress in London...* Stefan Sękowski błędnie nazywa ten kongres Międzynarodowym Stowarzyszeniem Ludu Pracującego [*W walce z Wujem Samem: anarchoindywidualizm w Stanach Zjednoczonych Ameryki w latach 1827–1939*, 3SMedia – Fundacja Instytutu Globalizacji, Warszawa – Gliwice 2010, s. 119–120. The International Working People’s Association powstało w Stanach Zjednoczonych dopiero w 1883 r. na konwencie w Pittsburgu (stan Pensylwania)].

maczył prace Michaiła Aleksandrowicza Bakunina, publikował także pisma Piotra Aleksiejewicza Kropotkina i wiele tekstów z francuskich czasopism anarchistycznych (m.in. Maksa Stirnera, Johna Henry’ego Mackaya, Ernesta Lesigne’a)¹⁶. Uznawał „Liberty” za „bezpośrednią konsekwencję nauk Proudhona”¹⁷, na co wskazuje jej pełny tytuł „Liberty: Not the Daughter But the Mother of Order” („Wolność: Matka, nie Cóрка Porządku”), który składa hołd sławnym słowom Proudhona. Jednym z najbardziej ambitnych dążeń „Liberty” była „Biblioteka Proudhona”, tzn. wydawanie tłumaczeń dzieł francuskiego mutualisty, sprzedawanych przez prenumeratę w cenach dostępnych robotnikom¹⁸. Warto także wspomnieć o tym, że Tucker znał pismo Déjacque’a „Le Libertaire. Journal du Mouvement Social”¹⁹.

Drogi anarchoindywidualistów i anarchokomunistów (tzw. anarchistów chicagowskich) rozeszły się w latach 1883–1886. Tucker anarchokomunizm krytykował przede wszystkim za ideę zniesienia własności prywatnej, autorytarne tendencje i propagandę czynem. W artykule *The Beast of Communism* (1886) ujawnił, że wielu nowojorskich anarchokomunistów podkładało ogień pod swoje własne budynki, mając na celu zainkasowanie odszkodowań z kapitalistycznych polis ubezpieczeniowych. Potępiał ich, bowiem robili to nawet wtedy, gdy owe budynki były kamienicami czynszowymi zamieszkiwanymi przez setki lokatorów. Wspominał, że w jednym z takich pożarów zginęła matka z nowo narodzonym dzieckiem²⁰.

¹⁶ Zob. *Socialistic Letters* E. Lesigne’a zamieszczone w „Liberty” (trans. B.R. Tucker): 1987, t. 4, nr 25, s. 6; 1987, t. 5, nr 2, s. 7; 1987, t. 5, nr 10, s. 5; 1887, t. 5, nr 11, s. 6; 1888, t. 5, nr 12, s. 5; 1888, t. 5, nr 14, s. 7; a także *On Boulangism and Laborers’ Service-Books*, [b.a.p.], „Liberty” 1890, t. 7, nr 3, s. 2–3. B.R. Tucker o Lesigne: *Liberty and the Communists*, „Liberty” 1887, t. 5, nr 11, s. 1; *On Picket Duty*, „Liberty” 1888, t. 5, nr 12, s. 1; *On Picket Duty*, „Liberty” 1889, t. 6, nr 18, s. 1; *Comrade Lloyd as Critic*, „Liberty” 1895, t. 11, nr 11, s. 4. Wersje [online] <<http://travellinginliberty.blogspot.com/2007/08/index-of-liberty-site.html>>, dostęp: 6.10.2008.

¹⁷ Zob. B.R. Tucker, *A Statue to Proudhon*, „Liberty” 1882, t. 1, nr 12, s. 3, [online] <<http://travellinginliberty.blogspot.com/2007/08/index-of-liberty-site.html>>, dostęp: 6.10.2008.

¹⁸ Zob. B.R. Tucker, *Portraits of Proudhon*, „Liberty” 1882, t. 1, nr 13, s. 4; idem, *Portraits of Proudhon*, „Liberty” 1887, t. 4, nr 15, s. 8, [online] <<http://travellinginliberty.blogspot.com/2007/08/index-of-liberty-site.html>>, dostęp: 6.10.2008; W. McElroy, *Bibliographical Essay: Benjamin Tucker, Individualism, & Liberty: Not the Daughter but the Mother of Order*, „Literature of Liberty” 1981, t. 4, nr 3, [online] <http://oll.libertyfund.org/index.php?option=com_content&task=view&id=796&Itemid=259#c_nt_lf0353-15_1981v3_in_014>, dostęp: 3.04.2011.

¹⁹ B.R. Tucker wzmiankuje o „Le Libertaire” w *On Picket Duty*, „Liberty” 1903, t. 14, nr 13, s. 1, [online] <<http://travellinginliberty.blogspot.com/2007/08/index-of-liberty-site.html>>, dostęp: 6.10.2008.

²⁰ Zob. B.R. Tucker, *The Beast of Communism*, „Liberty” 1886, t. 3, nr 26, s. 1, 8, [online] <<http://travellinginliberty.blogspot.com/2007/08/index-of-liberty-site.html>>, dostęp: 6.10.2008; W. McElroy, *The Schism Between Individualist and Communist Anarchism*, „Journal of Libertarian Studies” 2000, t. 15, nr 1, [online] <<http://wendymcelroy.com/articles/jlorsg.html>>, dostęp: 1.04.2011; S. Sękowski, op. cit., s. 117–126; T. Żyro, op. cit., s. 236.

Choć dziś wskazanych powyżej dziewiętnastowiecznych anarchistów amerykańskich nazywa się „anarchoindywidualistami”, „anarchistami własnościowymi”, „anarchistami wolnorynkowymi”, to oni sami nazywali siebie „anarchistami”, „filozoficznymi anarchistami”, „anarchistami bostońskimi”, „indywidualistami”, „libertarianami” bądź „libertariańskimi socjalistami”²¹.

Wedle historyka amerykańskiego indywidualistycznego anarchizmu, Franka H. Brooksa, Tucker oraz większość pisarzy i czytelników „Liberty” przez socjalizm rozumiało określenie odnoszące się do zbioru teorii i żądań postulujących rozwiązanie „problemu pracy” przez radykalne zmiany w kapitalistycznej gospodarce. Były to poglądy opisujące różne dylematy związane ze wskazanym problemem (np. ubóstwo, wyzysk, brak szans), wyjaśniające ich przyczyny (np. płaca za pracę, monopole, brak dostępu do ziemi lub kredytu), proponujące projekty ich rozwiązania (tj. zniesienie własności prywatnej, regulacja, zniesienie lub upaństwowienie monopolu, utworzenie kooperatyw itp.) za pomocą różnych strategii (np. organizowanie socjalistycznej partii pracy, wywoływanie rewolucji, tworzenie spółdzielni lub związków zawodowych, zawiązywanie gmin czy kolonii, zniesienie państwa)²². Jakie miejsce w tej rodzinie zajmował libertariański socjalizm?

W artykule *State Socialism and Anarchism: How Far They Agree, and Wherein They Differ* (1888) Tucker uznał, iż podstawowym żądaniem socjalizmu jest zagwarantowanie każdemu człowiekowi prawa do owoców własnej pracy w zgodzie z teorią wartości opartą na pracy (*labor theory of value*), wedle której wartość dóbr i usług powinna być wyznaczana przez ilość pracy potrzebnej do ich wyprodukowania (wliczając w to pracę potrzebną do wykonania lub wydobycia surowców i półproduktów oraz używanych narzędzi). Jednak w jego ramach wskazał na istnienie dwóch nurtów: socjalizmu państwowego i anarchizmu. Pierwszy do rozwiązania problemu pracy zamierza użyć autorytarnych metod, chce rozszerzenia kontroli władzy na każdą sferę życia społecznego, natomiast drugi sprzeciwia się władzy nawet małych grup i domaga się zwiększenia wolności²³. Dziewięć lat później, umieszczając wzmiankowany artykuł w antologii swych tekstów pt. *Instead of a Book. By a Man Too Busy to Write One: A Fragmentary Exposition of Philosophical Anarchism* (1897) jako tekst programowy, zakończył

²¹ Zob. W. McElroy, *Individualist Anarchism vs. Communist Anarchism and Libertarianism*, [online] <<http://wendymcelroy.com/agora1.htm>>, dostęp: 1.04.2011; J. Riggenbach, *Emma Goldman and the End of the First Libertarian Movement*, „Mises Daily” 2010, July 08, [online] <<http://mises.org/daily/4544>>, dostęp: 1.04.2011. V. Yarros, B. Tucker, *Tactical voting. Victor Yarros vs. Benjamin Tucker*, (w:) F. Brooks (ed.), *The Individualist Anarchists: An Anthology of Liberty (1881–1908)*, Transaction Publishers, New Brunswick – New Jersey 1994, s. 305.

²² Zob. F.H. Brooks, *Libertarian Socialism*, (w:) idem (ed.), op. cit., s. 75.

²³ Zob. B.R. Tucker, *State Socialism and Anarchism: How Far They Agree, and Wherein They Differ*, „Liberty” 1888, t. 5, nr 16, s. 2–3, 6, [online] <<http://travellinginliberty.blogspot.com/2007/08/index-of-liberty-site.html>>, dostęp: 6.10.2008.

go zacytowaniem listu Lesigne'a o socjalizmie komunistycznym i libertariańskim. Tym samym utożsamiał libertariański socjalizm ze swoim ujęciem anarchizmu²⁴.

Wypada zatem choćby w kilku zdaniach streścić tekst Lesigne'a. Komunistyczny socjalizm jest metafizyczny, dogmatyczny i destrukcyjny, socjalizm libertariański – pozytywistyczny, naukowy i konstruktywny. Oba poszukują szczęścia powszechnego. Pierwszy chce wprowadzić jedną koncepcję szczęścia dla wszystkich, jest nietolerancyjny. Drugi jest tolerancyjny, optuje za tym, by pozwolić każdemu realizować własną koncepcję szczęścia. Pierwszy stoi na stanowisku realizmu społecznego, uważa państwo za *sui generis* społeczeństwo, byt pierwotny i samodzielnie istniejący, ze szczególnymi prawami i mogący domagać się specjalnych obowiązków od jednostek. Głosząc hasło: „Czyń, jak chce rząd”, ustawia obywatela w roli poddanego, chwali rozkazywanie, regulowanie i stanowienie prawa. Drugi jako nominalizm społeczny uważa państwo za stowarzyszenie jednostek, choć gorzej od innych stowarzyszeń zarządzane. Głosząc „Czyń, jak sam chcesz”, sprawia, że państwo, wprowadzające minimum rozkazów, regulacji i praw, jest służebne wobec obywatela. Pierwszy proklamuje suwerenność państwa i skupienie wszystkich monopolii w jego rękach, drugi nie uznaje żadnego rodzaju suwerena i chce zniesienia wszelkich monopolii. Pierwszy dąży do tego, by klasa rządzona stała się klasą rządzącą, aby wszyscy byli proletariuszami, chce wszystko wszystkim odebrać. Drugi pożąda zaniku klas i proletariuszy, chce z każdego zrobić właściciela. Oba pragną równości. Pierwszy – rozumiejąc równość jako wspólną niewolę – chce zginać głowy wzniesione zbyt wysoko, wieści: „ziemie państwu, kopalnie państwu, narzędzia państwu, produkt państwu”. Drugi – preferując równość w całkowitej wolności – inklinuje podnoszenie głów pochylonych zbyt nisko, proklamuje: „grunt rolnikowi, kopalnię górnikowi, narzędzie robotnikowi, produkt producentowi”. Oba twierdzą, że obecny porządek rzeczy nie powinien istnieć. Pierwszy uważa rewolucję za niezbędny środek ewolucji, drugi uczy, że represje zmieniają ewolucję w rewolucję. Pierwszy wierzy w kataklizm, w wojnę społeczną, oznajmia, że nowy świat rodzić się będzie w bólu. Drugi twierdzi, że prawdziwy postęp wyłoni się z pokojowej i wolnej gry indywidualnych dążeń i nikomu nie przyniesie cierpienia. Pierwszy grozi despotyzmem, najokrutniejszymi działaniami, drugi obiecuje wolność. Pierwszy poucza każdego, drugi pragnie umożliwić każdemu wyrażanie siebie. Pierwszy pragnie wspierać wszystkich, drugi dać każdemu możliwość, by wspierał siebie samego. Pierwszy z nich jest dzieciństwem socjalizmu, drugi jego dorostością²⁵.

Co ciekawe, rozróżnienie libertariańskiego socjalizmu i autorytarnego socjalizmu zaistniało w amerykańskiej historiografii idei społeczno-politycznych.

²⁴ Zob. B.R. Tucker, *Instead of a Book. By A Man Too Busy To Write One: A Fragmentary Exposition of Philosophical Anarchism*, Gordon Press, New York 1972, s. 16–18.

²⁵ Zob. E. Lesigne, *Socialistic Letters*, „Liberty” 1987, t. 5, nr 10, s. 5.

W 1949 r. niemiecki anarchosyndykalista będący pod wpływem Tuckera, Rudolf Rocker, w swojej książce o historii wolnościowej myśli (liberalizmu i anarchizmu) w Stanach Zjednoczonych anarchoindywidualistów i ich prekursorów zaliczył do libertariańskich socjalistów. Twierdził, że nacisk na wolną konkurencję i zniesienie monopoli odróżnia ich od państwowych socjalistów²⁶.

Cóż można jeszcze powiedzieć o libertariańskim socjalizmie Tuckera? Za swoich mistrzów Amerykanin uznał Proudhona, Josiaha Warrena, Williama Batchelder'a Greene'a, Lysandera Spoonera, Herberta Spencera i Stirnera. Domagał się zniesienia państwa jako instytucji zbudowanej na agresji i podboju. Za fundamentalną zasadę uznał indywidualną suwerenność i równą wolność. Pierwotnie ich podstawę upatrywał w prawie natury, później w egoizmie. Ufał, że wzrost wolności zapewni powszechny dobrobyt. Dlatego też utrzymywał, że wszelkie prawomocne stosunki międzyludzkie powinny opierać się na wzajemnych i dobrowolnych umowach. Postulował zastąpienie państwowej policji i sądownictwa dobrowolnymi stowarzyszeniami, które miałyby strzec podmiotowych uprawnień (do życia, wolności i własności) oraz zapewniać egzekucję wyroków zasądzonych wedle prawa zwyczajowego. Uważał, że przymusowe opłaty za państwowe usługi (podatki) powinny zostać zastąpione składkami i opłatami wnoszonymi przez osoby korzystające z danych usług, zaś miejsce państwowych pieniędzy zajęły waluty emitowane przez prywatne i mutualistyczne banki. Życzył sobie, by gospodarka była oparta na wolnych rynkach konkurencyjnych i poszanowaniu własności indywidualnej, lecz tylko w odniesieniu do owoców własnej pracy. Wtedy przynosiłaby minimalne zyski, praca byłaby wymieniana za jej ekwiwalent, a cena towaru wyznaczana przez koszty produkcji. Ludzie mieliby swobodę angażowania się w kontrakty gospodarcze, które uznawaliby za stosowne. Tucker dowodził, że bieda i kumulacja zysków nie były efektem natury procesów wolnorynkowych, lecz patologią systemu czterech monopoli bazujących na władzy państwowej: posiadania ziemi, udzielania kredytów, stosowania ceł i podatków oraz własności intelektualnej (patenty i prawa autorskie). Wolne związki miłosne uznawał za równie niezbędne jak możliwość swobodnego wyboru szkoły lub lekarza. W walce z przemocą państwa jako „broń najstraszliwszą” i zarazem pokojową zalecał „dobrowolne społeczne zjednoczenie” (np. wymianę pieniądza prowadzoną przez mutualistyczne banki), korzystanie z wolności słowa w celu przekonywania ludzi do anarchistycznych racji i bierny opór (np. niepłacenie podatków)²⁷.

²⁶ Zob. R. Rocker, *Pioneers of American Freedom: Origin of Liberal and Radical Thought in America*, trans. A.E. Briggs, Rucker Publication Committee, Los Angeles 1949, s. 129–131, także s. 78, 85, 96, 100, 115, 134, 139–141, 143–145, 149, 151.

²⁷ Zob. C. Watner, *The English Individualists As They Appear in Liberty*, [online] <<http://uncletaz.com/liberty/english.html>>, dostęp: 15.04.2011; D. Grinberg, op. cit., s. 150–151; S. Sękowski, op. cit., s. 96–117, 125; T. Żyro, op. cit., s. 244–245.

To, że Tucker zdystansował się od działań i teorii komunistycznego socjalizmu, nie wiązało się z porzuceniem przez amerykańskich anarchokomunistów utożsamiania się z libertarianami. Na początku XX wieku emigranci włoskiego pochodzenia wciąż używali zamiennie terminów „anarchokomunizm” i „libertariański komunizm”. Na przykład w 1920 r. komunistyczny anarchista i pacyfista (znany przede wszystkim z tego, że został niesłusznie oskarżony o morderstwo i skazany na śmierć), Bartolomeo Vanzetti, twierdził, że socjalistami są socjaldemokraci, marksiści i anarchokomuniści, ale fundamentalna różnica między nimi polega na tym, że dwie pierwsze grupy można zaliczyć do autorytarian, a ostatnią do libertarian, socjaldemokraci i marksiści wierzą w państwo lub rząd, w co nie wierzą anarchokomuniści²⁸.

Tuckeryści, którzy woleli używać nazwy „libertarianie” niż „anarchiści” (Cassius V. Cook, Charles T. Sprading, Clarence Lee Swartz, Henry Cohen, Hans F. Rossner) w 1920 r. utworzyli w Los Angeles (stan Kalifornia) Libertarian League, która działała do 1930 r., a jej celem był sprzeciw wobec militarystyki i bezprzemocowa walka o równą wolność we wszystkich aspektach życia. Dążyła ona także do skupienia różnych środowisk wolnościowych, od socjalistów, poprzez anarchistów socjalistycznych, kończąc na anarchistycznych zwolennikach wolnego rynku. Jednakże zdecydowana większość członków i sympatyków League popierała socjalizm. Od 1922 do 1924 r. wydawali dziennik „The Libertarian”²⁹. Jeden z jej założycieli, wzmiankowany Sprading, już w 1913 r. w zredagowanej antologii tekstów do libertarian zaliczył obrońców równej wolności jako fundamentalnej zasady stosunków społecznych z różnych partii politycznych, szkół ekonomicznych i filozoficznych: republikanów, demokratów, socjalistów, anarchistów, adwokatów emancypacji kobiet, indywidualistów i komunistów³⁰. Sprading wydawał swoje książki w wydawnictwie The Libertarian Publishing Company działającym w Los Angeles, które niemal od początku XX wieku do lat 30. wydawało książki anarchistów różnych nurtów³¹.

Część z byłych współpracowników Tuckera w swych pismach zaczęła coraz silniej wiązać libertarianizm z mutualizmem. W 1927 r. w książce *What is Mutualism?* Swartz stwierdził, że „libertariański ideał jest tylko koncepcją, która to-

²⁸ Zob. N. Sacco, B. Vanzetti, *The Letters of Sacco and Vanzetti*, M. Denman Frankfurter, Penguin Books, New York 1997, s. 274, także s. 256, 268, 321; The Anarchist FAQ Editorial Collective, *150 years of Libertarian...*

²⁹ Zob. P. Avrich, op. cit., s. 486; S. Sękowski, op. cit., s. 128–129.

³⁰ Zob. Ch.T. Sprading, *Liberty and the Great Libertarians*, The Libertarian Publishing, Los Angeles 1913, s. 5–7.

³¹ Zob. Ch.T. Sprading (pseudonim Hugo Hume), *The Superior American Religions*, The Libertarian Publishing Company, Los Angeles 1928; idem, *Mutual Service and Cooperation*, The Libertarian Publishing Company, Los Angeles 1930; E.A. Cantrell, *The Triumph of Virtue in The City of the Angels*, The Libertarian Publishing, Los Angeles 1925.

ruje drogę do działania mutualizmu”³². Poza tym oddzielił libertarianizm od socjalizmu, który uważał za niezgodny z mutualizmem. Jego zdaniem, podstawową zasadą mutualizmu jest wolności jednostki, zaś socjalizmu – zapewnienie równości kosztem wolności. Socjalizm charakteryzował jako ruch różnorodnych szkół teoretycznych i taktyk dążących do emancypacji ekonomicznej, które w większości (przede wszystkim w marksizmie, scentralizowanym komunizmie nakazowym panującym w Związku Radzieckim i anarchokomunizmie) nie gwarantują człowiekowi wolności osobistej, wolności produkcji i wolnej wymiany, są związane z przemocą, chcą podporządkowania jednostki państwu czy wspólnocie. Poza tym w praktyce nie prowadzą do zapewnienia pracownikowi pełnego dochodu z pracy i zagwarantowania efektywności gospodarczej. Dlatego też system socjalistyczny zawsze będzie równał wszystkich w dół i prowadził do ubóstwa. Swartz krytykował nawet anarchizm Tuckerowski. Zarzucał mu brak pozytywnego programu i radykalizm w propozycji realizacji zniesienia czterech monopolii. Anarchoindywidualiści postulowali bowiem likwidację państwa, z kolei mutualiści stopniową eliminację czterech monopolii przez spokojne zastąpienie instytucji obowiązkowych dobrowolnymi³³.

W 1946 r. w Nowym Jorku powstał Libertarian Book Club. Oprócz żydowskich i włoskich anarchistów jego założycielem był Grigorij Maksimow (Gregory Maximoff), rosyjski anarchosyndykalista represjonowany przez bolszewików i zmuszony do emigracji. Libertariański Klub Książki jest jedną z najważniejszych amerykańskich organizacji anarchistycznych, działającą do dziś. Zajmuje się przede wszystkim publikowaniem tekstów socjalistycznych anarchistów, ale także organizuje ich wykłady i panele dyskusyjne³⁴.

W 1955 r. przy Libertarian Book Club odrodziła się Libertarian League. Utworzyli ją Sam i Esther Dogloffowie, Russell Blackwell, Esther Weiner, Daveg Van Ronk. Najbardziej znanym jej członkiem był Murray Bookchin. Miało to być forum anarchistów i syndykalistów, dystrybuujące literaturę, wydające pismo „Views and Comments” oraz korespondujące z anarchistami z całego świata. W 1955 r. w *Provisional Statement of Plans* członkowie Libertarian League głosili, że wyzwolenie świata, którego celem jest wolne i bezklasowe spo-

³² Zob. C. Lee Swartz, *What is Mutualism?*, Vanguard Press, New York 1927, s. 83, [online] <<http://c4ss.org/wp-content/uploads/2009/06/what-is-mutualism.pdf>>, dostęp: 22.05.2011; także H. Cohen, *Introduction*, (w:) W.B. Greene, *Mutual Banking, Proudhon's Solution of the Social Problem*, H. Cohen (ed.), Vanguard Press, New York 1927, s. I-XVI; Ch.T. Sprading, *Mutual Service and Cooperation...*; J.P. Warbasse, *Co-operative Democracy Attained Through Voluntary Association of the People as Consumers: a Discussion of the Co-operative Movement, its Philosophy, Methods, Accomplishments, and Possibilities, and its Relation to the State, to Science, Art, and Commerce, and to Other Systems of Economic Organization*, Macmillan, New York 1923; R. Rucker, op. cit., s. 143–144.

³³ Zob. C. Lee Swartz, op. cit., s. 14–25, 32, 71, 109, 125; S. Sękowski, op. cit., s. 129–133.

³⁴ Zob. V. Sapon, S. Robino, op. cit., s. 137; P. Avrich, op. cit., s. 417–418, 491.

łeczeństwo socjalistyczne, utrudniają wyzysk, wojna i broń nuklearna³⁵. Z kolei w 1963 r. w dokumencie programowym *What We Stand For* identyfikowali się z libertarianizmem jako wolnym socjalizmem, przeciwstawiając go zarówno istniejącemu systemowi kapitalistycznemu, jak i komunistycznemu. Pierwszy odrzucali, bowiem staje się totalitarny, a drugie, gdyż już taki jest. Uznawali, że ich struktura władzy nieuchronnie doprowadzi do wojny atomowej oraz prawdopodobnie do zniszczenia rasy ludzkiej. Oskarżali je również o stosowanie wobec ludzi przymusu i dominacji. W kapitalistycznym społeczeństwie występuje bowiem pseudowolność prowadząca do ekonomicznej niewoli, natomiast w komunistycznym społeczeństwie mamy do czynienia z pseudowolnością, która owocuje polityczną niewolą. Postulowali zatem eliminację monopolu władzy państwowej, który utrwała wojny, ucisk, korupcję, wyzysk i nędzę. Opowiadali się za ogólnosiątkowym społeczeństwem wspólnot i rad opartych na oddolnej i dobrowolnej współpracy i porozumieniu (federalizm) oraz za zastąpieniem rozporządzania ludźmi rozporządzaniem rzeczami. W ich opinii, „wolność bez socjalizmu jest chaotyczna, ale socjalizm bez wolności jest despotyczny”³⁶. Oddziały Libertarian League otwarto w kilku innych miastach amerykańskich, m.in. w Detroit i w San Francisco, mimo to została ona rozwiązana w 1965 r.

Działaczami Libertarian Book Club było małżeństwo: Sidney i Clara Solomonowie. Od 1941 r. wydawali oni w Nowym Yorku „Libertarian Views”, próbując zintegrować pod sztandarem libertariańskiego komunizmu różne grupy anarchistów amerykańskich wokół takich idei jak: wolność, równość, braterstwo, federalizm, decentralizacja i demokracja. Zorganizowało też sympozjum poświęcone libertariańskiemu pacyfizmowi³⁷.

W latach 20. i 30. XX wieku w Stanach Zjednoczonych za niepoprawnego i skrajnego libertarianina uważał się Henry Louis Mencken³⁸. Ten indywidualista, w duchu filozofii Nietzschego i Spencera³⁹, krytyk socjalizmu, etatyzmu, kolektywizmu i autorytaryzmu oraz propagator kapitalizmu i izolacjonizmu Stanów Zjednoczonych, był jednym z najbardziej wpływowych amerykańskich dziennikarzy i pisarzy. Wiązał on libertarianizm z postulatami absolutnej wol-

³⁵ Zob. P. Avrigh, op. cit., s. 32, 165, 280, 418–419, 434, 470–472, 486–487, 493, 525; E.A. Longa, *Anarchist Periodicals in English Published in the United States (1833–1955). An Annotated Guide*, The Scarecrow Press, Lanham – Toronto – Plymouth 2010, s. 126–127.

³⁶ Zob. Libertarian League, *What We Stand For (1963)*, [online] <<http://radicalarchives.org/2010/05/11/libertarian-league-manifesto/>>, dostęp: 7.03.2011.

³⁷ Zob. E.A. Longa, op. cit., s. 126–127; P. Avrigh, cyt. wyd., s. 446–454; E.A. Longa, op. cit., s. 126–127.

³⁸ Zob. H.L. Mencken, *The American Language: An Inquiry Into the Development of English in the United States*, Knopf, New York 1919, s. 133.

³⁹ Zob. R. Rives La Monte, H.L. Mencken, *Men Versus the Man*, H. Holt, New York 1910, s. 1, 63, 87, 89, 160, 168, 183–184; M.N. Rothbard, *H. L. Mencken: The Joyous Libertarian*, „New Individualist Review” 1962, t. 2, nr 2, s. 15–27.

ności osobistej⁴⁰, z negacją roszczeń do moralnej wyższości i władzy⁴¹. Znaną są nie tylko jego liczne wypowiedzi antydemokratyczne, ale i w ogóle antypaństwowe. Odwoływał się w tej kwestii do takich autorów jak: Ralph Waldo Emerson, Stirner, Henry David Thoreau, Bakunin, William Graham Sumner, Kropotkin, Lew Tołstoj, Tucker i Auberon Herbert.

Myśl Menckena w latach 40. XX wieku stała się jednym z intelektualnych filarów (obok poglądów jego przyjaciela Alberta Jay Nocka, neoliberalizmu austriackiej szkoły ekonomii i obiektywizmu Ayn Rand) powstającej Starej Prawicy. Był to szeroki ruch ludzi określających się jako libertarianie, którzy występowali przeciw ingerowaniu państwa w gospodarkę (*New Deal* Franklina Delano Roosevelta) i interwencjom wojskowym Stanów Zjednoczonych za granicą (II wojna światowa), optowali natomiast za pokojem, wolnością jednostki, wolnym rynkiem i własnością prywatną⁴². Do znanych postaci tego ruchu należał anarchokapitalista Murray Rothbard.

* * *

Neologizmy „libertariański”, „libertarianin” i „libertarianizm” w sensie etyczno-społecznym narodziły się w Stanach Zjednoczonych. Początkowo posługiwali się nimi cudzoziemcy osiadli w Ameryce: anarchiści, komuniści i anarchokomuniści. Później używali ich również amerykańscy prowolnorynkowi anarchoindywidualiści, mutualiści i anarchosyndykaliści. Niemal wszyscy się znali – czy to osobiście, czy za pośrednictwem słowa pisanego – można zatem uznać, że świadomie zapożyczali jedni od drugich pojęcia, które pozytywnie im się konotowały. Każdy z nich bowiem wykorzystywał je bądź w ramach wolnościowej autoidentyfikacji ideowej (Déjacque, ikarianie, anarchokomuniści, bostońscy anarchiści, mutualiści, Mencken), bądź pozytywnie wartościowanego określenia prób skupienia różnych środowisk wolnościowych (ikarianie, Libertarian League I, Libertarian League II, Libertarian Book Club, „Libertarian Views”).

Do Tuckera „libertarianizm” był pojęciem synonimicznym do „komunizmu” czy „socjalizmu”, nie tylko w odmianie anarchistycznej. Od czasów redaktora

⁴⁰ Zob. H.L. Mencken, *Addendum on Aims*, (w:) G.J. Fergie (ed.), *Letters of H.L. Mencken*, Knopf, New York 1961, s. 189, cyt. za: Rothbard, *H.L. Mencken*, s. 15–27; H.L. Mencken, *Private Reflections*, (w:) idem, W.H. Nolte (ed.), *Smart Set Criticism*, Regnery, Washington 1987, s. 24.

⁴¹ Zob. H.L. Mencken, *That Man in Baltimore (1922–1924)*, (w:) F. Hobson, V. Fitzpatrick, B. Jacobs (ed.), *Thirty-five Years of Newspaper Work: A Memoir by H.L. Mencken (Maryland Paperback Bookshelf)*, Johns Hopkins University Press, Baltimore – London 1994, s. 128.

⁴² Zob. P. Allitt, *The Conservatives: Ideas and Personalities Throughout American History*, Yale University Press, New Heaven 2009, s. 126–157; M. Rothbard, *The Life and Death of the Old Right*, Ludwig von Mises Institute, [online] <<http://lewrockwell.com/rothbard/rothbard25.html>>, dostęp: 29.07.2011; S. Sękowski, op. cit., s. 135.

„Liberty” rozpoczyna się utożsamianie libertarianizmu z anarchizmem oraz dystansowanie między dwoma jego odłamami: anarchowłasnościowym i anarcho-komunistycznym. Po rozwiązaniu „Liberty” (1908) widać dwie taktyki w używaniu wzmiankowanych terminów. Część libertarian pragnie skupienia pod nazwą „libertarianizm” różnych grup anarchistycznych (Libertarian League II, Libertarian Book Club, „Libertarian Views”) czy szerzej wszelkich admiratorów wolności (Libertarian League I), inni coraz silniej podkreślają różnice między libertarianizmem a socjalizmem utożsamianym nie tylko z anarchokomunizmem, marksizmem, leninizmem, ale i interwencjami państwowymi w wolny rynek (Swartz, Mencken).

Jaki wniosek płynie z tych rozważań? Nie ma jednego libertarianizmu. Libertarianizm to rodzina doktryn i ruchów społecznych, antagonistycznych nie tylko wobec zastanej rzeczywistości, ale i często wobec siebie nawzajem. W Polsce naukowcy zazwyczaj pomijają tę różnorodność⁴³, zaś środowiska anarchistyczne obecne w Internecie, zwłaszcza lewicowe, zauważają ją, lecz libertarianizm utożsamiają wyłącznie z anarchizmem. Poza tym termin „libertarianizm” nad Wisłą zwykle nie występuje jako aksjologicznie neutralny, ma pozytywnie albo negatywnie wartościujące oblicze. Wielu autorów podaje definicję libertarianizmu, która zawiera cechy przez nich szczególnie cenione. Autorzy ci twierdzą zarazem, że to, co nazywają libertarianizmem, stanowi w przeciwieństwie do odmiennych określeń libertarianizm prawdziwy, czyli libertarianizm we właściwym sensie tego słowa. Jednak ich definicje mają charakter perswazyjny, charakteryzują się mętną treścią pojęciową i wyraźnie emotywnym znaczeniem. Nie zostały bowiem sformułowane na podstawie analizy zastanych znaczeń pojęcia. Ich celem jest kierowanie preferencjami odbiorców i zawłaszczenie pojęcia przez reprezentantów pewnego zbioru wartości czy zasad. Inna grupa badaczy bezwiednie powtarza perswazyjne definicje budowane w kraju czy poza jego granicami, zazwyczaj identyfikując libertarianizm ze skrajnym liberalizmem, tzn. radykalnie leseferystycznym⁴⁴.

⁴³ Do wyjątków należy zaliczyć opracowania D. Grinberga, J. Bartyzela, T. Teluka i M. Modrzejewskiej. Choć Grinberg do twórców myśli libertarnej zalicza jedynie różne nurty anarchizmu (Wiliama Godwina, mutualistów, anarchokomunistów, anarchosyndykalistów, anarchoindywidualistów), Bartyzel wspomina o podziale na lewicowy i prawicowy libertarianizm, ale arbitralnie (bez podania argumentów) uznaje współczesny anarchokapitalizm amerykański za „przypadek główny» tej ideologii, czyli wyrażający pierwsze, najbardziej właściwe, w pełni rozwinięte i bezwarunkowe znaczenie tego pojęcia” (zob. op. cit., s. 15–17, 33–34, 43). Również Teluk wspomina o podziale na prawicowy i lewicowy libertarianizm, ale błędnie sądzi, że drugi nurt powstał dopiero w latach 70. XX wieku za sprawą Samuela E. Konkina i Movement of Libertarian Left (zob. op. cit., s. 44–45, 133–136, 178). Poza tym także przyjmuje, że „prawdziwy” libertarianizm to doktryna prowolnorynkowa. Podobnie do niego postępuje Modrzejewska.

⁴⁴ Zob. T. Buksiński, *Libertarianizm*, (w:) idem, *Współczesne filozofie polityki*, WN IF UAM, Poznań 2006, s. 61–78; J. Miklaszewska, *Libertariańskie koncepcje wolności i własno-*

Może zatem należy od nowa podjąć w naszym kraju próbę zdefiniowania libertarianizmu? Punktem wyjścia mogłyby być rozważania Daniela Grinberga o anarchizmie, zawarte w słynnej pracy *Ruch anarchistyczny w Europie Zachodniej: 1870-1914*, wsparte amerykańską historiografią libertarianizmu (np. argumentacją Petera Vallentyne'a i Matta Zwolinskiego⁴⁵). Co można by uznać za jądro wszystkich odmian libertarianizmu od Déjacque'a do czasów najnowszych? Wydaje się, że wspólna treść idei, które obdarza się mianem „libertarianizmu”, jest uboga i ogólnikowa. Wszyscy libertarianie są zgodni co do pewnych idei filozoficznych i generalnej krytyki rzeczywistości. W wymiarze filozoficznym libertarianie są indywidualistami ontologicznym, etycznymi i metodologicznymi⁴⁶. Jako nominaliści społeczni (indywidualiści ontologiczni) zakładają, że podstawową bytu społecznego nie są państwa lub grupy innego rodzaju, ale jednostki; to one stanowią pierwotne źródło, z którego wywodzą się wszelkie więzi i instytucje społeczne. Zatem społeczeństwo czy pomniejsze wspólnoty nie są samodzielnie istniejącymi przedmiotami ogólnymi, odrębnymi i pierwotnymi wobec jednostek bytami, lecz wtórnymi wobec ich wolnych działań. Wszelkie zbiorowości ludzkie są dobrowolnymi stowarzyszeniami, twórcami zależnymi od woli tworzących je ludzi. Jako indywidualiści etyczni libertarianie głoszą, że najwyższą wartość posiada człowiek, a fundamentalną zasadą jest równa wolność, rozumiana jako przeciwieństwo przymusu (libertarianie uzasadniają swoją teorię wolności, odwołując się do praw natury, konsekwencjonalizmu, teologii czy kontraktualizmu). Tylko ona może stworzyć warunki autonomicznego, spontanicznego, kreatywnego i odpowiedzialnego działania ludzi oraz tworzonych przez nich grup; umożliwić osiągnięcie sprawiedliwości. Część z nich uważa, że właściwe stosowanie przymusu ma jedynie charakter defensywny – to odpo-

sci, Wyd. UJ, Kraków 1994; eadem, *Liberalizm*, (w:) B. Szlachta (red.), *Słownik społeczny*, WAM, Kraków 2004, s. 624–627; H. Olszewski, M. Zmierczak, *Historia doktryn politycznych i prawnych*, Ars Boni et Aequi, Poznań 1994, s. 381–382; Cz. Porebski, *Umowa społeczna. Renesans idei*, Znak, Kraków 1999, s. 166–183; Z. Rau, *Liberalizm. Zarys myśli politycznej XIX i XX wieku*, Aletheia, Warszawa 2000, s. 175–190, A. Szahaj, M.N. Jakubowski, *Filozofia polityki*, WN PWN, Warszawa 2005, s. 135–143; B. Szlachta, *Libertarianizm*, (w:) M. Jaskólski (red.), *Słownik historii doktryn politycznych*, t. 3, Wyd. Sejmowe, Warszawa 2007, s. 593–598; R. Tokarczyk, *Współczesne doktryny polityczne*, Wolters Kluwer, Warszawa 2010, s. 88–91; J. Zdybel, *Libertarianizm*, (w:) A. Maryniarczyk i in. (red.), *Powszechna Encyklopedia Filozofii*, t. 7, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2006, s. 401–404.

⁴⁵ Zob. P. Vallentyne, *Libertarianism*, (w:) E.N. Zalta (ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, [online] <<http://plato.stanford.edu/archives/spr2012/entries/libertarianism/>>, dostęp: 9.08.2011; M. Zwolinski, *Libertarianism*, (w:) J. Fieser, B. Dowden (eds.), *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, [online] <<http://www.iep.utm.edu/libertar/>>, dostęp: 27.04.2010.

⁴⁶ O indywidualizmie w filozofii polityki zob. D. Sepczyńska, *O osobliwości filozofii polityki*, „Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej” 2011, t. 56, s. 302–308; w anarchizmie – zob. D. Grinberg, op. cit., s. 81; w libertarianizmie – zob. M. Modrzejewska, op. cit., s. 91–108.

wiedź na ograniczenie czy zanegowanie wolności lub naprawienie krzywdy wynikającej z wcześniejszej zaistniałej ingerencji innych w sferę naszej wolności. Kolejna grupa stoi na stanowisku radykalnego pacyfizmu, ich zdaniem użycie siły nigdy nie jest dopuszczalne. Jako indywidualiści metodologiczni libertaria nie uważają, że fakty i procesy społeczne należy tłumaczyć przez wzgląd na postawy, preferencje czy działania jednostek⁴⁷.

W wymiarze antropologicznym libertarianie są optymistami, zakładają (świadomie lub nie) wrodzoną dobroć człowieka (np. rozumność, altruizm, pokojowe nastawienie wobec innych). Źródeł zła w ludziach upatrują w źle urządzonych warunkach jego społecznego życia. Dlatego też wierzą, że może zostać ono wyeliminowane przez ulepszanie instytucji społecznych⁴⁸. Ich optymizm antropologiczny wiąże się ze specyficzną koncepcją władzy, wedle której w odpowiednich okolicznościach dobrzy ludzie będą żyli bezkonfliktowo, w harmonii i dobrobycie, przeto władza stanie się zbędna (anarchizm) lub zostanie znacznie ograniczona (minarchizm). Libertariańska koncepcja władzy zasadza się także na pesymizmie politycznym, stanowisku radykalnie krytycznym wobec istniejącej rzeczywistości społeczno-politycznej, które uznaje, że wiele działań państwa prowadzi do negatywnych skutków (np. systematycznie gwałci wolność ludzką, wykorzystując władzę polityczną do grabieży i opresji). Poza tym wiele jego pozytywnych działań może zostać zastąpionych przez działania dobrowolnych stowarzyszeń, a te, które nie mogą być zastąpione w drodze decentralizacji, wykorzystują naganne środki. Stąd wniosek: należy zastąpić obecną politykę lepszym społeczeństwem (całkowicie nowym lub zbudowanym na wzór społeczeństw przeszłości)⁴⁹. Owe wizje zawsze są utopijne, tzn. prezentują idealne społeczeństwa, radykalnie przeciwstawne istniejącej rzeczywistości społeczno-politycznej. Używając terminologii Jerzego Szackiego, wszystkie je można zaklasyfikować do utopii heroiczych, marzeń o lepszym świecie zawierających nakaz i program działania, dzięki którym rzeczywisty świat ma zostać zmieniony tak, aby odpowiadał ludzkim potrzebom. Część z nich lokuje się w heroiczych utopiach zakonu, inne w heroiczych utopiach polityki. Pierwszy typ charakteryzują próby utworzenia doskonałych społeczności jedynie w postaci małych wspólnot egzystujących w ramach większej niedoskonałej rzeczywistości, drugi – przemiany całych niedoskonałych społeczeństw w ideał⁵⁰. Wskazy-

⁴⁷ Przy określeniu libertariańskiego indywidualizmu etycznego korzystam z rozważań D. Grinberga, op. cit., s. 82. W sprawie libertarianizmu jako teorii sprawiedliwości zob. P. Vallentyne (op. cit.), fundamentów teorii libertariańskich zob. ibidem i M. Zwoliński (op. cit.).

⁴⁸ W sprawie optymizmu antropologicznego myśli libertarnej zob. D. Grinberg (op. cit., s. 83), ogólnie w filozofii polityki zob. D. Sepczyńska (op. cit., s. 309).

⁴⁹ O pesymizmie politycznym w ogóle zob. Sepczyńska (op. cit., s. 313), libertarian zob. P. Vallentyne (op. cit.).

⁵⁰ Zob. J. Szacki, *Spotkania z utopią*, Iskry, Warszawa 1980, s. 48–56, 57–151.

wanych strategii urzeczywistnienia libertariańskiego społeczeństwa jest wiele, jedna z nich głosi wewnątrzpaństwowy ewolucjonizm (stopniowe, powolne działania wykorzystujące zastane procedury polityczne), inna – wewnątrzpaństwowy rewolucjonizm (szybkie działania omijające uznane procedury), kolejna – pozapaństwowy ewolucjonizm (stopniowe i powolne działania prowadzące do ustanowienia organizacji alternatywnych wobec instytucji państwowych), ostatnia – pozapaństwowy rewolucjonizm (szybkie działania wywierające wpływ z zewnątrz).

Libertarian dzielą nie tylko programy polityczne, ale i projekty ekonomiczne. W tej kwestii wielość libertarianizmów można by ulokować w spektrum od propagatorów pełnej wspólnej własności do krzewicieli zalet pełnej prywatyzacji własności. Pierwszym bliżej do socjalizmu, drugim do liberalizmu klasycznego czy neoliberalizmu. Amerykańscy badacze dziejów tego zjawiska teoretyczno-społecznego pierwszych nazywają libertarianami lewicowymi, drugich – libertarianami prawicowymi. W niniejszym artykule proponuję dla ścisłości pojęciowej (ze względu na stosowanie w zachodniej historiografii libertarianizmu nazw „lewicowy” i „prawicowy” nie tylko w stosunku do gospodarki, ale i spraw moralno-obyczajowych) pierwszy typ libertarianizmu określić jako „socjalistyczny”, a drugi jako „kapitalistyczny”. Sednem sporu między nimi jest nie tylko preferowany typ własności, ale i zawłaszczanie zasobów naturalnych (ziemia, powietrze, woda, minerały itd.). Kapitalistyczny libertarianizm głosi, że wskazane powyżej dobra mogą być przywłaszczane, gdy są niczyje. Wedle jednych pierwsza osoba, która je odkryła i połączyła z własną pracą, jest twórcą ich ekonomicznej wartości. Wedle innych istnieją ograniczenia zawłaszczania, poza tym dotyczy ono dóbr wspólnie użytkowanych. Dobra naturalne można przywłaszczyc bez zgody innych z niewielkim zadośćuczynieniem dla nich lub bez tego. Socjalistyczny libertarianizm to stanowisko, wedle którego dobra naturalne należą do wszystkich. Pewien procent jego reprezentantów utrzymuje, że ludzie mogą korzystać z naturalnych zasobów tylko w wyniku zbiorowej decyzji, będącej efektem jednomyślności lub porozumienia większości. Inni dopuszczają możliwość indywidualnego użytkowania zasobów naturalnych, ale utrzymują, że jednostka nie ma moralnego uprawnienia do zasobów naturalnych bez zgody pozostałych użytkowników lub pod warunkiem pozostawienia równie wartościowej części wykorzystywanych zasobów naturalnych innym (jeżeli tego nie uczyni, musi zapłacić rekompensatę za nadmierne użytkowanie)⁵¹.

⁵¹ Zob. P. Vallentyne, op. cit.; M. Modrzejewska, op. cit., s. 130, 132, 133–136, 178. Socjalistyczny libertarianizm także dziś jest licznie reprezentowanym nurtem. W Stanach Zjednoczonych do jego najznamienszych reprezentantów należą: Noam Chomsky, Murray Bookchin, Kevin Amos Carson, Hillel Steiner, Peter Vallentyne, Michael Otsuka, Chris Matthew Sciabarra, Nicolaus Tideman, Philippe Van Parijs.

W kwestiach obyczajowo-kulturowych socjalistyczni libertarianie i zdecydowana większość kapitalistycznych libertarian to postępowcy (w zachodniej historiografii libertarianizmu nazywani „lewicowymi libertarianami”), prekursorzy i kontynuatorzy teorii wolnej miłości (wedle której każda forma seksualnych zachowań jest dopuszczalna, jeżeli tylko wynika z dobrowolnej i świadomej zgody jej uczestników) i feminizmu, teorii antyrasistowskich i ekologicznych, przeciwnicy praw ograniczających imigrację, używanie narkotyków, narzucających religijne poglądy lub praktyki czy obowiązkową służbę wojskową⁵². Mniejszość kapitalistycznych libertarian (w zachodniej historiografii nazywanych „prawicowymi libertarianami”) sytuuje się na pozycji umiarkowanego konserwatyzmu, często ugruntowanego religijnie, stąd afirmuje tradycyjne instytucje społeczne⁵³.

Zgoda między tak zróżnicowanymi odmianami libertarianizmu co do zagadnień politycznych, ekonomicznych czy obyczajowych mogłaby dotyczyć jedynie rozwiązań konkretnych problemów, przy braku zgody co to całościowych doktryn je uzasadniających.

⁵² Zob. P. Vallentyne, op. cit.

⁵³ Zob. M.N. Rothbard, *The Left and Right within Libertarianism*, „Peace and Freedom through Nonviolent Action” 1971, t. 7, nr 4, s. 6–10, [online] <<http://mises.org/daily/4892>>, dostęp: 29.04.2011.